

SUG'URTA KOMPANIYALARI DAROMADLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Turdaliyeva Xonzoda O'rolboy qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

xonzodaturdaliyeva3@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini yuritishning amaldagi tizimi, ularning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligi oshirishdagi ro'li yoritilgan. Sug'urta xizmatlarining o'sib borayotgan bozor iqtisodiyotidagi ahamiyati, daromadlarni shakllantirishda kutilishi mumkin muammolar hamda ularni hal etish yo'llari sanab o'tilgan. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlar bilan solishtirilgan va tajribalar olingan.*

Kalit so'zlar: *Sug'urta, daromadlar hisobi, moliyaviy barqarorlik, buxgalteriya hisobi, sug'urta mukofoti, moliyaviy natija, xalqaro standartlar, sug'urta bozori.*

Kirish

Bugungi globallashuv va bozor iqtisodiyoti sharoitida sug'urta tizimi mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim moliyaviy institutlardan biri sifatida ahamiyati ortib bormoqda. Sug'urta kompaniyalari aholining mol-mulki, salomatligi va tadbirkorlik faoliyatini turli xavf-xatarlardan himoya qilish bilan bir qatorda, moliyaviy resurslarni jamg'arish va qayta taqsimlash jarayonida ham manfaatli bilan ham alohida o'rin tutadi. Ularning samarali faoliyati mamlakat moliya bozorining rivojlanishi, investitsion jarayonlarning jadallashuvi va iqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorligini ta'minlashda muhimligi bilan ajralib turadi. Shu nuqtai nazardan sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri sanaladi. Chunki daromadlar hisobi nafaqat kompaniya moliyaviy natijalarini aniq belgilaydi, balki ularning raqobatbardoshligini oshirish, moliyaviy barqarorligini ta'minlash va investorlar hamda mijozlar ishonchini mustahkamlashda asosiy omil factor hisoblanadi. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga moslashish, raqamlashtirish jarayonlarini keng joriy etish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobi tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. O'zbekiston Respublikasida sug'urta bozorini rivojlantirish, buxgalteriya hisobini xalqaro talablarga moslashtirish hamda moliyaviy shaffoflikni ta'minlash borasida qator yangiliklar olib borilmoqda. Ammo amaliyotda sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini yuritishda bir qator muammolar – hisob siyosatining yetarlicha mukammal emasligi, axborot tizimlarining to'liq integratsiyalanmaganligi va ayrim normativ -huquqiy bo'shliqlar talaygina. Shu sababli mazkur yo'nalishda ilmiy izlanishlar olib borish va takliflar ishlab chiqish bugungi kunning muhim yo'nalishlaridan desak boladi.

Asosiy qism

Sug'urta kompaniyalari daromadlari ikki asosiy manbadan shakllanadi:

1. Sug'urta faoliyatidan tushgan daromadlar — sug'urta mukofotlari, qayta

sug'urtalash bo'yicha operatsiyalar va boshqa xizmatlardan tushumlar.

2. Investitsion faoliyatdan tushgan daromadlar — qimmatli qog'ozlarga sarmoya, depozitlar va boshqa moliyaviy instrumentlardan olingan foyda.

Amaliyotda daromadlarni hisobga olishda ayrim muammolar mavjud:

- Sug'urta mukofotlarini tan olish vaqtida huquqiy va amaliy tafovutlar;
- Qayta sug'urtalash operatsiyalarining hisobini yuritishda murakkabliklar;
- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga to'liq moslashmaganligi;
- Daromadlarni taqsimlash va soliqqa tortish mexanizmlarida yetarli shaffoflikning mavjud emasligi.

Xalqaro tajribada (IFRS 17 – “Sug'urta shartnomalari” standarti) daromadlarni hisobga olishda aniq qoidalar belgilangan bo'lib, ular kompaniya faoliyatining moliyaviy natijalarini yanada ishonchli ko'rsatishga hissa qo'shadi.

Muhokamalar

Sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirish masalasini o'rganishda bir nechta jihatlariga alohida e'tibor qaratish kerak. Avvalo, sug'urta faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari ularning daromadlari hisobini an'anaviy xo'jalik yurituvchi subyektlardan farqlashi lozim. Chunki sug'urta kompaniyalari daromadlarining asosiy qismi sug'urta mukofotlari, qayta sug'urta operatsiyalari hamda investitsion faoliyatdan tashkil topadi. Ushbu daromad manbalarini to'liq va aniq aks ettirish moliyaviy natijalarning ishonchligini ta'minlashda hal qiluvchi darajaga egadir.

Ikkinchidan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) bosqichma -bosqich o'tish jarayoni sug'urta kompaniyalari uchun hisob yuritishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Bu esa daromadlar hisobini yuritishda yagona metodologik yondashuvni shakllantirish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va xorijiy investorlar uchun sug'urta kompaniyalarining jozibadorligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonlari hisob-kitoblarning aniqligi va tezkorligi oshishi imkoniyati kengayadi.

Uchinchidan, milliy qonunchilikda mavjud bo'lgan ayrim normativ-huquqiy bo'shliqlar daromadlarni hisobga olish jarayonida qiyinchiliklarga sabab bo'ladi. Jumladan, sug'urta mukofotlarini tan olish va ularni tegishli davr daromadlari sifatida e'tirof etish masalasida turlicha yondashuvlar bo'lib, moliyaviy hisobotlarda tafovutlarni keltirib chiqaradi. Shu nuqtai nazardan, sug'urta kompaniyalari daromadlarini hisoblashda yagona me'yoriy metodologik bazani ishlab chiqish zarur hisoblanadi.

To'rtinchidan, sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun daromadlar hisobini faqat buxgalteriya ma'lumotlari darajasida emas, balki menejment hisobi nuqtai nazaridan ham yuritish kerak. Bu orqali daromadlarning shakllanish dinamikasini tahlil qilish, rentabellik darajasini aniqlash va moliyaviy xavf-xatarlarni baholash imkoniyati tug'iladi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, sug'urta kompaniyalari daromadlarini hisobga olishda innovatsion texnologiyalardan – sun'iy intellekt, big data va blokcheyn texnologiyalaridan keng foydalanish samaradorlikni sezilarli oshirmoqda. O'zbekistonda ham ushbu texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

Maqsad

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirish zaruratini asoslab berish va bu borada amaliy takliflar ishlab chiqishdir. Sug'urta bozorida moliyaviy shaffoflikni oshirish, kompaniyalar faoliyatining barqarorligini ta'minlash hamda ularning investitsion jozibadorligini kuchaytirishda daromadlarni hisobga olish mexanizmlarini to'g'ri yo'lga qo'yish ahamiyatlidir. Shuningdek, tadqiqotning maqsadlari quyidagilardan iborat:

- Sug'urta kompaniyalari daromadlarining asosiy manbalarini tahlil qilish;
- Mavjud hisob yuritish amaliyotidagi muammolarni aniqlash;
- Milliy qonunchilik va xalqaro standartlar o'rtasidagi tafovutlarni o'rganish;
- Hisob-kitoblarda raqamlashtirish texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini baholash;
- Sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirish bo'yicha amaliy va nazariy takliflarni ilgari surish.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirish bugungi kunda nafaqat alohida korxonalarning moliyaviy natijalarini yaxshilash, balki butun moliya bozorining samarali faoliyatini ta'minlash uchun ham dolzarb masalalardan biri desak mubolag'a bo'lmaydi. Sug'urta mukofotlari, qayta sug'urta operatsiyalari va investitsion faoliyatdan olinadigan daromadlarning to'g'ri hisobga olinishi kompaniya moliyaviy barqarorligining muhim ko'rsatkichlaridandir. Hozirgi kunda milliy hisob amaliyoti xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bilan to'liq uyg'unlashmaganligi sababli, bu borada yagona metodologik bazani yaratish va joriy etish zarur.

Shuningdek, buxgalteriya hisobidan tashqari menejment hisobi elementlarini qo'llash kompaniyalarning strategik boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlaridan biridir. Innovatsion texnologiyalar – sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili va blokcheyn tizimlaridan foydalanish orqali hisob-kitob jarayonlarini shaffof, tezkor va aniq tashkiil etish uchun yo'l ochiladi. Shu sababli, sug'urta kompaniyalari daromadlari hisobini takomillashtirish orqali moliyaviy shaffoflik, investorlar ishonchi hamda mamlakat moliya bozorining barqaror rivojlanishiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. IFRS 17 "Insurance Contracts". International Accounting Standards Board, 2017.
3. Маджидов А.А. Sug'urta faoliyati iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
4. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari. – www.mf.uz
5. Шарифходжаев III. Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy faoliyatini boshqarish. – Toshkent: TDIU, 2021.
6. Deloitte. "Insurance Industry Outlook". 2023.
7. PwC. "Insurance 2025: Future of the Industry". London, 2022